

6. Petroye O. M. Ponyattya «dialoh» u terminolohichniy tradytsiyi zarubizhnoyi ta vitchyznanyoi naukovoii dumky [Elektronnyy resurs] / O. M. Petroye // Derzhayne upravlinnya: teoriya ta praktyka : elektron. nauk. fakh. vyd. – 2011. – №2. – Rezhym dostupu: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Petroe.pdf>.

7. Sobolevskyy S. Y. Vvedenye [Tekst] / S. Y. Sobolevskyy // Ksenofont. Sokratycheskye sochyneniya / per. s drevnehr. y vstup. st. S. Y. Sobolevskoho. – SPb.: AO Komplekt, 1993. – 416 s.

8. Svetlov R. V. Yamvlykh Khaldynskyy. Metafyzyka. Kommentaryy [Tekst] / R. V. Svetlov // Khalkyidskyy Ya. Kommentaryy na dyalohy Platona / per. s drevnehr., vstup. st., ukazatel ymen R. V. Svetlova. – CPb.: Aleteyya, 2000. – 319 s.

9. Ozadovska L. V. Paradyhma dialohichnosti v suchasnomu myslenni: monohrafiya [Tekst] / L. V. Ozadovska. – K.: Vyd-vo «PARAPAN», 2007. – 164 s.

10. Platon. Dyalohy [Tekst] / Platon. – M.: Misl, 1986. – 607 s.

11. Tulyakov O. O. Antychni ideyi osvity ta vykhovannya u tvorchiy spadshchyni H. S. Skovorody: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 [Tekst] / O. O. Tulyakov; Khark. derzh. ped. un-t im. H. S. Skovorody. – Sumy, 1999. – 16 s.

12. Levinas Je. Put' k Drugomu: sbornik statej i perevodov, posvjashhenyj 100-letiju so dnja rozhdenija Je. Levinasa [Tekst] / Je. Levinas. – SPb., 2006. – 239 s.

13. Kahan M. S. O pedahohycheskom aspekte teoryi dyaloha [Tekst] / M. S. Kahan // Dyaloh v obrazovanii: sb. materialov konf. Seryya «Sympjium». Vip.22. – SPb.: Sankt-Peterburh. fyl. obschestvo, 2002. – 350 s.

14. Fergjusun A. Opyt istorii grazhdanskogo obshchestva: monografiya [Tekst] / A. Fergjusun. – M.: ROSSPJeN, 2000. – 391 s.

15. Yakshcho vlada ne pochne politychny dialoh, mozhut buty zhertvy [Elektronnyy resurs] // Gazeta.ua. – 2014. – 19 sichnya. – Rezhym dostupu: <http://gazeta.ua/articles/politics/akscho-vlada-ne-pochne-politichnij-dialog-mozhut-butizhertvy/537070>.

16. Akselrod R. Politychny dialoh yak mekhanizm rozvytku profesiynoi kompetentnosti ukraiynskoyi politychnoyi elity [Tekst] / R. Akselrod // Studia politologica Ucraino-Polona. – 2014. – Vyp.4. – S.183–188.

Denyshuk A. V., a student of Political Science and Law faculty, Drahomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv), anastacia-zzz@mail.ru

Kornienko V. A., Doctor of Political Sciences, Professor, Vinnytsia national technical university (Ukraine, Vinnytsia), valkorney@mail.ru

Features, value and conditions of implementation of the dialogue in the space of political relations

The authors analyze political dialogue as a social phenomenon and scientific category. They give their definition of the concept and find out the factors which facilitate political dialogue. The article describes conditions which make a political dialogue possible and its functions in a society. The paper concerns the principles of political dialogue which are the main factors to improve the unity of political elite and civil society institutions, to settle contradictions in a society, to increase political and social and economic stability in a society.

Keywords: dialogue, political dialogue, political dialogue principles, trust, communication.

Денисюк А. В., студентка факультета політології та права, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), anastacia-zzz@mail.ru

Корниєнко В. А., доктор політичних наук, професор, Вінницький національний технічний університет (Україна, Вінниця), valkorney@mail.ru

Особенности, значение и условия реализации диалога в пространстве политических отношений

Проанализирован политический диалог как социальное явление и научная категория. Определена сущность этого понятия и факторы, способствующие его построению. Выделены условия реализации и функции политического диалога в обществе. Акцентировано внимание на принципах политического диалога, которые выступают определяющими факторами укрепления единства политической элиты и институтов гражданского общества, согласования разноплановых общественных интересов, роста политической и социально-экономической стабильности общества.

Ключевые слова: диалог, политический диалог, принципы политического диалога, доверие, коммуникация.

* * *

УДК 321.6:3.086:172.12

Дзятківський В. В., аспірант кафедри політичних наук філософського факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), dziatkivskiy@gmail.com

МОРАЛЬНО–ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ

Аналізуються особливості функціонування морально–політичної відповідальності в умовах авторитарного політичного режиму. Автор акцентує увагу на колі суб'єктів та сфері застосування даного виду відповідальності. Розглядається зв'язок між основними властивостями авторитарних режимів та засадами морально–політичної відповідальності в системі органів держави. Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати джерела та принципи дії морально–політичної відповідальності за авторитаризму. Морально–політична відповідальність визначається як елемент легітимізації діяльності органів держави в авторитарних системах. Відтворюється залежність розвитку морально–політичної відповідальності від цілей та соціальних передумов встановлення конкретного виду авторитарних режимів. Виокремлюються нормативні підстави, форми та засоби реалізації морально–політичної відповідальності в зазначених умовах.

Ключові слова: морально–політична відповідальність, авторитарний політичний режим, політична етика, норми моралі, державна влада.

У межах будь-якої політичної системи існують та розвиваються особливі форми нормативної взаємодії моралі, права та суто політичної етики. Вони покликані регулювати відносини між суб'єктами політики та можуть мати як офіційний, так і неофіційний характер. Наприклад, традиційні для конкретного суспільства принципи здійснення політичної діяльності можуть бути інтегровані з нормами суспільної моралі у спеціальних правових актах. Результатами контролю за взаємодією в сфері політичної влади з боку громадськості є також етичні кодекси, на які у своїй діяльності спираються як органи держави, так і неурядові організації з політичними інтересами. Дані кодекси слугують комплексами внутрішньогрупових правил для механізму держави, його окремого елементу чи певного політичного об'єднання. У демократичних суспільствах, моральні принципи та стандарти політичної етики відіграють роль нормативних підстав для настання особливого виду відповідальності суб'єктів політики – морально–політичної відповідальності. Виникнення відносин з її приводу може мати серйозні політичні наслідки для будь-якого представника публічної влади, персонального складу органу держави, політичної сили тощо.

В умовах демократичного політичного режиму, нормативні підстави морально–політичної відповідальності доповнюються ефективними механізмами реалізації. Одним з таких механізмів є вибори, в процесі яких відтворюється реальний рівень довіри громадян до політичного лідера, партії тощо. Широкі можливості для застосування досить часто перетворюють морально–політичну відповідальність на засіб політичної конкуренції або морального тиску. Натомість, виникає питання, яким чином даний вид відповідальності діє в межах політичних систем з недемократичними режимами. Проблема функціонування морально–політичної відповідальності в контексті конкретних політичних режимів є новою та актуальною для політології. Особливої уваги заслуговує можливість впливу норм моралі на діяльність та відповідальність суб'єктів політики за авторитаризму, різноманітні форми якого продовжують розвиватись в сучасних умовах.

На відміну від тоталітаризму, авторитарний режим характеризується обмеженим впливом суспільної моралі

на політичну діяльність та не вимагає відповідності політичних дій принципам певної ідеології. В свою чергу, розвиток політичної етики та корпоративних норм в системі органів держави на пряму залежить лише від волі групи осіб-суб'єктів владних відносин, без врахування соціальних запитів та очікувань. Відтак, це зумовлює формування стандартів здійснення політичної діяльності та відповідальності за неї, що функціонують незалежно від нормативно-правових актів та не є доступними для громадськості. Морально-політична відповідальність в умовах авторитаризму набуває особливих форм, джерел нормативного забезпечення та засобів для застосування, аналіз яких складає основу даного дослідження. Визначення моральних засад політичної відповідальності в контексті авторитарних форм державної влади є важливим для з'ясування особливостей розвитку інститутів політичної системи України. Це пояснюється тим, що українське суспільство знаходиться в стані балансування між авторитарним та демократичним режимами.

Співвідношення понять «політичний режим» та «морально-політична відповідальність» є якісно новим напрямком дослідження в сучасній політології. Він базується на виокремленні нормативних засад функціонування політичних режимів, що є безпосередньо пов'язаними з відповідальністю суб'єктів політики за власні дії та поведінку. Взаємний вплив суспільних цінностей, норм громадянської моралі та форм здійснення державної влади розглядається в наукових працях таких авторів: О. Радченка, В. Бакштановського, Ю. Согомонова, О. Оболонського, Р. Апрессяна. Варто звернути увагу на те, що дані дослідники відтворюють вищезазначену проблематику в двох аспектах – через аналіз нормативно-ціннісного забезпечення політичного режиму загалом та через визначення етичної сторони контролю в сфері державної служби, професійної політичної діяльності.

Проблема поєднання морального та політичного компонентів відповідальності в сфері політики аналізується такими зарубіжними дослідниками як Б. Жирардін (B. Girardin), Д. Чендлер (D. Chandler), Д. Томпсон (D. Thompson), Дж. Ур (J. Uhr), Т. Кінан (T. Keenan). Вони вказують на те, що принципи суспільної моралі є первинними нормативними підставами для формування та реалізації інститутів відповідальності суб'єктів політичних відносин. Суспільна мораль визначається як джерело професійної політичної етики та системи громадянських обов'язків за волевиявлення, діяльність та поведінку в межах політичної системи. Як представники нормативно-ціннісного підходу до вивчення політичних процесів, вищезгадані автори розглядають етичні стандарти у вигляді найбільш стійких чинників функціонування політичної відповідальності, характерних для демократичних суспільств.

Соціальні чинники виникнення, форми легітимації та методи здійснення державної влади, притаманні для авторитарних режимів, досліджуються в працях Х. Лінца (J. Linz), А. Степана (A. Stepan), С. Левітські (S. Levitsky), Л. Вея (L. Way), М. Своліка (M. Svolik), Ф. Фукуями (F. Fukuyama), Л. Даймонда (L. Diamond). Вони звертають увагу на неформальні джерела й соціальні чинники формування та еволюції різних типів авторитаризму. Серед вітчизняних авторів, наукові праці яких присвячені проблемі співвідношення систем норм

і цінностей демократичного та авторитарного режимів, зокрема в Україні, слід виокремити Ю. Мацієвського, І. Головка, В. Сухоноса. Необхідно зауважити, що українські дослідники зазвичай обмежуються лише аналізом формальних норм взаємодії держави, громадянського суспільства та неурядових організацій в системі конкретного політичного режиму. В той же час, ними оминаються питання неформальних принципів політичних відносин, форм відповідальності суб'єкта публічної влади та її інтерпретації суспільною свідомістю в умовах різних режимів.

Таким чином, виникає проблема виокремлення та визначення форм, нормативних підстав і механізмів застосування морально-політичної відповідальності в залежності від типу політичного режиму. Вирішення цієї проблеми дозволить розглянути формальні й неформальні принципи політичних діяльності та поведінки, які реалізуються в недемократичних режимах. Мета даного дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати джерела та особливості функціонування морально-політичної відповідальності за авторитаризму.

Діяльність будь-якого суб'єкта політики так чи інакше пов'язана з нормами суспільної моралі. На перший погляд, вони видаються не обов'язковими до виконання через панування в політичній сфері особливих правил взаємодії. Тим не менш, нехтуючи традиційними для певного суспільства етичними стандартами будь-який учасник політичних відносин буде стикатись з численними перешкодами у досягненні власних цілей та задоволенні інтересів. Навіть в межах впливу на політичну свідомість громадян, представники публічної влади змушені враховувати етичний зміст власних дій та їх можливу нормативну інтерпретацію з боку громадян і конкурентів. Система моральних норм та соціальних цінностей здатна до самозбереження незалежно від впливу форми здійснення державної влади, тому її елементи можуть ефективно використовуватись у якості підтримки для політичного режиму. Протистояння суспільній моралі або зміна її принципів з боку представників державної влади або неурядових політичних організацій вимагає величезних часових витрат та не передбачає гарантованого результату. Тому, в межах громадянського суспільства, органів державної влади, конкретних партій, громадських рухів та об'єднань, формуються й діють особливі принципи політичної етики. Їх систематизація та розвиток є показником адаптації колективного суб'єкта політики до моральної сторони суспільної життєдіяльності.

Зважаючи на те, що норми моралі можуть набувати політичного значення, активність в сфері владних відносин характеризується співвідношенням з усталеними етичними стандартами соціальної взаємодії. Таким чином, будь-яка політична дія, вчинок, рішення, діяльність чи поведінка передбачають морально-політичну відповідальність за них. Остання поширюється на всі рівні політичної системи. Наприклад, громадянин, реалізуючи свою політичну волю в статусі виборця, має враховувати власні соціальні обов'язки та наслідки свого вибору для розвитку держави або громадянського суспільства. Це також стосується громадської реакції на методи, що використовуються органами держави в процесі здійснення владних повноважень. В даному випадку, морально-політична відповідальність діє і безпосередньо в момент вибору або рішення, і в часовій

перспективі. Зазначений тип відповідальності функціонує навіть в ситуаціях соціально-політичних перетворень та обмежених можливостей суспільного контролю в галузі механізму держави. Доказом цього є факт, з'ясований авторами праці «Партійна етика: документи і матеріали дискусії 20-х років» ще наприкінці минулого сторіччя, який полягає в тому, що моральні норми впливають на діяльність суб'єктів публічної влади в процесі становлення недемократичного, а саме тоталітарного, режиму [2].

Для того, щоб проаналізувати основні ознаки морально-політичної відповідальності за авторитарного режиму, необхідно визначити її поняття. Морально-політична відповідальність – це особливий вид політичної відповідальності, який забезпечує співвідношення діяльності та поведінки суб'єктів політики з нормами суспільної моралі, формально визначеними і неформальними стандартами корпоративної етики, усталеними принципами політичної взаємодії. Результатами дії даного виду відповідальності є припинення або корегування певного політичного акту (особливо на рівнях індивідуальної свідомості та колективного тиску), настання негативних наслідків для продовження суб'єктом власної діяльності, активізація заходів моральної, політичної та конституційно-правової відповідальностей.

Морально-політична відповідальність реалізується через узгодження інтересів учасника політичних відносин з обов'язками, притаманними для конкретного статусу в сфері політики. Так, розглядаючи політичні прояви моральної відповідальності, Деніс Томпсон звертає увагу на її реальну ефективність на відміну від традиційної для політичної влади ієрархічної відповідальності: «те, що ієрархічна відповідальність наврядчи передбачає будь-який моральний вплив, пояснює, чому політичні лідери зачасто готові оголосити себе цілком відповідальними за згубні рішення або політичний курс. Прийняття на себе відповідальності стає свого роду політичним ритуалом, який не чинить негативного впливу на лідера» [13, с. 14]. Наголошення на такій відповідальності є одним зі способів впливу на громадянську свідомість з боку органів держави, що широко застосовується в авторитарних режимах. За його допомогою, представники державної влади можуть впроваджувати непопулярні в суспільстві або частково деструктивні для нього політичні рішення та дії. Натомість морально-політична відповідальність передбачає більш вірогідні можливості для впливу на індивідуальному та колективному рівні ієрархічної системи. Це означає, що політичний лідер або очільник певного органу одночасно морально (через суспільний осуд, загрозу репутації) й політично (на основі ризиків добровільної або примусової відставки) відповідальний за дії та поведінку підзвітних йому посадовців.

Розгляд моральних стандартів, що впливають на політичну владу за авторитаризму, вимагає визначення основних властивостей даного політичного режиму. Встановлення останнього напряму пов'язане з розвитком і проявами соціальних інститутів в межах конкретного політичного середовища. Тому, говорячи про визначення поняття авторитарного режиму, Хуан Лінц зауважує, що відповідна йому традиційна концепція, «сфокусована на спосіб здійснення влади, організацію влади, зв'язок з суспільствами, на природу системи переконань, що підтримують його, а також на роль громадян

у політичному процесі, водночас не акцентує увагу на основний зміст політики, цілі, сенс існування таких режимів. Вона не є показовою стосовно інститутів, груп, невід'ємних частин соціальних верств в контексті обмеженого плюралізму» [10, с. 160]. Враховуючи те, що політичний режим є формою взаємодії держави та суспільства, він вимагає створення особливої системи норм, правил та принципів суспільних відносин, в першу чергу в сфері політики, яка б слугувала підтримкою для його існування. Варто зазначити, що суб'єкти державної влади, зацікавлені в розвитку конкретного режиму, вибірково звертаються до моральних норм та соціальних цінностей, традиційних для певного суспільства, керуючись принципом доцільності. Тобто це здійснюється для забезпечення «природного» сприйняття режиму або нейтралізації протистояння йому з боку суспільства.

Відповідно, авторитаризм в межах даного дослідження можна визначити як політичний режим, для якого притаманними є спрямованість методів і засобів здійснення державної влади на задоволення інтересів та досягнення цілей замкненої групи осіб або конкретного лідера, повне або часткове регулювання політичної системи, що базується на: формально визначених обов'язках громадян; неформальних, зачасто негласних, правилах взаємодії всередині механізму держави; а також на окремих «корисних» для цього режиму традиційних нормах соціальної взаємодії. Поняття авторитарного політичного режиму слід розмежовувати з авторитарним стилем лідерства, який може бути характерним для ієрархічних відносин всередині органів держави в умовах демократії. Серед властивостей авторитаризму слід виокремити: контроль з боку держави за діяльністю громадянського суспільства та за розвитком його інститутів, «досить широкий соціальний та економічний плюралізм», «певний простір для напівпозиції» [11, с. 44–45]. Окремої уваги заслуговує здатність авторитарних режимів до лібералізації та демократичної модернізації, на основі вдосконалення традицій політичної взаємодії в певній країні. Наприклад, нормативно-ціннісний тиск на авторитарних суб'єктів публічної влади може мати своїм результатом початок політичних реформ та розширення громадянських прав, як це сталося за диктатури Франсиско Франко в Іспанії кінця 60-х років ХХ століття.

Морально-політична відповідальність за авторитаризму діє або як засіб подолання загроз для існування режиму, або в якості елементу впливу на його функціонування з боку панівних соціальних інститутів. В першому випадку, даний вид відповідальності доволі часто застосовується органами державної влади для формування позитивного образу їх представників в свідомості громадян. Так, морально-політична відповідальність може бути реалізована у формі «показової» добровільної або примусової відставки посадовців. Вона зазвичай виправдовується невідповідністю певних політичних дій або вчинків етичним принципам державної служби, що приховує реальні підстави таких наслідків або санкцій. Варто наголосити на тому, що зазначена практика є поширеною в пострадянських суспільствах. Натомість, авторитарний режим не може слугувати перешкодою в тому, щоб окремі суспільні групи ініціювали відносини морально-політичної відповідальності суб'єктів політики в разі спричинення останніми кризових ситуацій для системи соціальних цінностей та моралі.

Формальне забезпечення морально-політичної відповідальності в авторитарних режимах може досягатись за допомогою поступової систематизації етичних принципів для конкретних органів держави. Наприклад, у Регламенті Палати представників Національних зборів Республіки Білорусь законодавчо закріпленими є «Правила депутатської етики», в яких визначаються особливі заходи впливу на парламентаріїв в разі порушення ними положень даного нормативного акту [4]. В даних умовах, на відміну від демократичних, такі нормативні системи або не реалізуються на практиці, або діють лише в межах політичного контролю за законодавчим процесом з боку виконавчої влади.

Властивий авторитаризму соціальний та економічний плюралізм сприяє розвитку різних форм морально-політичної відповідальності. Це пояснюється тим, що за відсутності тотального контролю з боку держави, в сфері економіки можуть формуватися та діяти неформальні принципи міжорганізаційної взаємодії, конкуренції, а також набувають поширення системи внутрішньогрупової корпоративної етики. Корпоративні норми фактично виконують функцію захисту соціальної репутації розвинутих економічних організацій, відображаючи найбільш популярні для певного суспільства запити та вимоги щодо ведення підприємницької діяльності. Встановлення відповідальності за порушення норм даного типу позитивно позначається на результативності діяльності всіх учасників економічної групи, зменшуючи ризики виникнення конфлікту інтересів.

В свою чергу, ефективність відповідних етичних стандартів, їх сприйняття громадянами, не може залишитися поза увагою суб'єктів державної влади. В умовах авторитарного режиму відбувається інтеграція найбільш прогресивних соціальних та економічних інститутів, що відображає пошук суспільством неполітичних шляхів узгодження всієї багатоманітності інтересів громадян. Важливим фактом є те, що «деякі авторитарні режими ідейно схильні до розвитку – іншими словами, вони прагнуть сприяти економічному зростанню. І та думка, що недемократичні режими можуть просувати спільні інтереси, безумовно виходить за межі питань економіки» [7, с. 18–19]. Звичайно, такий пріоритет авторитарного режиму як економічний розвиток вимагає широкої політичної підтримки, часом нормативно-правового забезпечення. Зворотній зв'язок даних процесів відтворюється у перенесенні принципів корпоративної етики економічних організацій до сфери політики. Результатом цього є те, що суб'єкти державної влади за авторитаризму свідомо звертаються до морально-політичної відповідальності як чинника політичної взаємодії.

Названий вибір зумовлений переоцінкою громадянами моральної сторони політичної діяльності через її співвідношення з етичним статусом розвинутих бізнес-структур. Такі об'єднання несуть моральну відповідальність перед громадянами-споживачами, практикуючи дотримання внутрішньогрупових етичних стандартів всіма особами, що діють в інтересах конкретного підприємства або корпорації. У випадку авторитарного режиму, спрямованого на вдосконалення економічних відносин, морально-політична відповідальність характеризується ризиками втрати органами держави такого ресурсу як довіра

громадян. Отже, стрімке економічне зростання зумовлює впровадження до авторитарних політичних систем демократичних принципів та цінностей. Прикладом цього є авторитарні режими в країнах Східної Азії у 60–90-тих роках ХХ століття, де представники вищих органів держави сприяли реалізації морально-політичної відповідальності на середньому рівні владної вертикалі. Даний вид відповідальності застосовувався у формах: відставки за нездатність слідуванню етичним кодексам державної служби, що не є дистанційованими від суспільної моралі; дисциплінарного групового тиску через загрозу колективної відповідальності; жорстких нормативно-етичних та юридичних санкцій (як опосередкованих наслідків), які діють в контексті того, що авторитарна влада «хоча й номінально здійснюється через політичні інститути, в кінцевому рахунку повинна спиратись на реальну загрозу насильства» [12, с. 479].

Часткова демократизація авторитаризму перетворює економічні групи на суб'єктів морально-політичної відповідальності. За допомогою матеріально-фінансового впливу на представників держави, вони можуть ініціювати два протилежні процеси: олігархізацію політичного режиму або демократичне реформування органів держави з метою повноцінного функціонування ринкової економіки. Слід звернути увагу на те, що морально-політична відповідальність найбільш ефективно діє саме в авторитарних режимах з економічним або громадянським, а не військовим підґрунтям.

Особливо це стосується конкурентних авторитарних режимів, що визначаються Стівеном Левітські та Луканом Веєм як «цивільні режими, в яких формальні демократичні інститути існують та широко розглядаються як первинні засоби отримання влади... Конкурентні авторитарні режими відрізняються від чистої форми авторитаризму тим, що в них існують конституційні канали, через які опозиційні групи ведуть боротьбу істотним чином за виконавчу владу. Вибори проводяться регулярно й опозиційним партіям юридично не заборонено оскаржувати їх» [9, с. 5, 7]. Тим не менш, навіть наявність політичної волі та формальних (не завжди реальних) можливостей опозиційних груп до впливу на органи виконавчої влади ще не гарантує повноцінного функціонування морально-політичної відповідальності в умовах конкурентного авторитаризму. Це пояснюється «парадоксом голосування», який активно популяризується в авторитарних суспільствах та означає, що громадяни в процесі виборів нехтують власним правом голосу через його «незначущість». Як результат, опозиція позбавляється або не має в достатньому обсязі електоральної підтримки, а отже – моральних засобів притягнення наявної політичної еліти до відповідальності. Фактично, громадськість не враховує те, що «голосування є морально необхідним, навіть за неймовірно мізерних шансів того, що один індивідуальний голос змінить результат виборів. Моральні зобов'язання надають нам достатніх підстав, щоб діяти» [8, с. 273]. В даному випадку, політична опозиція може виконувати лише символічну функцію для легального забезпечення демократичних принципів та відповідної підтримки режиму, а громадяни власноруч позбавляють себе можливості застосування морально-політичної відповідальності щодо представників авторитарного режиму через вибори.

На відміну від цивільних режимів, авторитаризм, сформований на основі військової диктатури, зазвичай

не передбачає сталих форм морально–політичної відповідальності суб'єктів влади, в тому числі її проявів на корпоративному рівні. Державні структури за військових режимів здійснюють примус без розгалуженої системи права та без формального врахування принципу довіри народу, що «ґрунтується на презумпції рівноваги відповідальності та інтересів» [5, с. 68].

Якщо авторитарний режим спирається на традиційний спосіб легітимації, нормативними підставами морально–політичної відповідальності представників держави є історично обумовлені моральні традиції та усталені форми соціальної взаємодії на всіх рівнях, починаючи від побутового. Реалізація даної відповідальності може відбуватись лише в межах системи органів держави, а контроль за цим процесом здійснюється спеціальними державними установами без залучення громадянського суспільства. Винятком для такої корпоративної форми відповідальності є ситуації, коли соціально–економічні групи ініціюють її реалізацію через загрозу спільним з вищим керівництвом держави інтересам. Френсіс Фукуяма, порівнюючи авторитарне врядування в Китаї зі структурою управління західних корпорацій, звертає увагу на історичні витоки першого та зазначає, що «хоча в династичному Китаї не були розвинуті верховенство закону та механізми формальної відповідальності для обмеження компетенції виконавчої влади, моральна відповідальність була визначальною для функціонування системи» [7, с. 19]. Відповідальність суб'єктів політики в авторитарному режимі може бути розвиненою настільки, наскільки норми моралі є залученими до системи державного управління та у якій спосіб це відбувалось. Звідси, контроль за діяльністю в межах механізму держави найбільш ефективно реалізується шляхом інтеграції процедурної та моральної відповідальностей. Таке поєднання передбачає, наприклад, що дисциплінарна відповідальність в органах держави має більше гарантій для застосування за авторитаризму, аніж за демократичного режиму.

В сучасних умовах, авторитарні режими потребують не лише формальної легалізації підстав для функціонування, але й окремих елементів їх легітимації та легітимності, які залежать від морально–політичної відповідальності представників держави. Не останню роль в цьому також відіграють умови встановлення історично попередніх режимів. Наприклад, в Україні поступова втрата легітимності представниками виконавчої влади «на фоні слабких формальних інститутів – конституції, партій, парламенту, опозиції стали полегшуючими умовами для демонтажу нестабільної дефектної демократії і повернення до авторитаризму» [1, с. 50]. Цікавим є факт того, що цьому сприяла реалізація морально–політичної відповідальності через вибори.

На противагу цьому, легітимація різних складових авторитарного режиму в Азербайджані, Казахстані, частково в Росії «обумовлюється домінуванням в суспільстві відповідних авторитарних архетипів особистості в умовах відсутності критичної маси громадян зі сформованим архетипом громадянської культури» [3, с. 264]. В даному випадку, авторитарний режим базується на політичній культурі громадян і груп, що займають місце політичної еліти, а тому діють лише заборонні та примусові форми морально–політичної відповідальності, санкціоновані вищими органами держави.

Важливим є також визначення соціальних груп, на які спираються органи держави в умовах конкретного типу авторитаризму та від яких потребують найбільшої підтримки. Рубен Апресян зауважує, що «за різних типів правління, органи влади можуть реалізовувати різні стратегії легітимації... Бюрократичні режими потребують легітимації не лише зі сторони еліт, але й зі сторони бюрократії» [6, с. 120]. Тому, морально–політична відповідальність буде реалізовуватись саме в бюрократичній сфері держави, особливо на рівні персональної відповідальності державного службовця перед колективом та керівником певного органу державної влади.

Таким чином, морально–політична відповідальність в умовах авторитарного режиму функціонує як соціально обумовлений елемент організації та легітимації діяльності органів держави, який не залежить від волі громадянського суспільства. Нормативними підставами даного типу відповідальності за авторитаризму є: норми суспільної моралі та традиційні форми соціальної взаємодії (без можливості їх застосування громадянами); принципи корпоративної політичної етики замкненого типу; неформальні правила здійснення політичної діяльності, дистанційовані від суспільної моралі; вимоги активних суспільних інститутів. Натомість, фактичні підстави морально–політичної відповідальності зазвичай приховуються для захисту репутації органів держави, що досягається через надання конкретному порушенню політичної етики загального (морального) значення. Серед форм реалізації морально–політичної відповідальності, які можуть застосовуватись в авторитарних режимах, слід виокремити: відставка за порушення етичних принципів державної служби, інформація про яку не є загальнодоступною; дисциплінарний груповий тиск через загрозу колективної відповідальності; заборону певної діяльності та примушування до певних дій; застосування жорстких нормативно–етичних санкцій, визначених законодавством; партійну відповідальність урядовців; вплив корпоративної етики «замкненого» типу на індивідуальні рішення посадовців; зміщення або виключення з групи осіб, що цілковито володіють державною владою; позбавлення політичного або навіть соціального статусу.

Список використаних джерел

1. Мацієвський Ю. Інволюція конституціоналізму та квазі–авторитарний режим в Україні / Юрій Мацієвський // *Вибори та демократія*. – 2011. – №3. – С.49–56.
2. *Партийная этика: документы и материалы дискуссии 20-х годов* / под ред. А. А. Гусейнова, М. В. Искрова, Р. В. Петропавловского; сост. и авт. примеч. М. А. Макаревич. – М.: Политиздат, 1989. – 508 с.
3. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: монографія / Олександр Радченко. – Х.: Видавництво ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. – 380 с.
4. Регламент Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://house.gov.by/index.php/261,,,0,,,0.html>
5. Сушинський О. Відповідальність суспільства та громадянина у праві безпосередньої демократії / Олександр Сушинський // *Вибори та демократія*. – 2011. – №3. – С.63–74.
6. Apressyan R. Power and Society in Russia: a Value Approach to Legitimacy / Ruben Apressyan // *Power and Legitimacy – Challenges from Russia* / Ed. Per–Arne Bodin, Stefan Hedlund, Elena Namli. – London; New York: Routledge, 2013. – P.118–132.
7. Fukuyama F. China and East Asian Democracy: The Patterns of History / Francis Fukuyama // *Journal of Democracy*. – 2012. – №23 (1). – P.14–26.

8. Guerrero A. The Paradox of Voting and the Ethics of Political Representation / Alexander A. Guerrero // *Philosophy and Public Affairs*. – 2010. – №38 (3). – P.272–306.

9. Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War / Steven Levitsky and Lucan A. Way. – New York: Cambridge University Press, 2010. – 517 p.

10. Linz Juan J. Totalitarian and authoritarian regimes / Juan J. Linz. – London and Boulder, CO: Lynne Rienner Publisher, 2000. – 343 p.

11. Linz J. J., Stepan A. Modern nondemocratic regimes / Juan J. Linz and Alfred Stepan // *Problems of democratic transition and consolidation*. – Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1996. – P.38–54.

12. Svulik M. W. Power Sharing and Leadership Dynamics in Authoritarian Regimes / Milan W. Svulik // *American Journal of Political Science*. – (Apr. 2009), 53, №2. – P.477–494.

13. Thompson D. Restoring Responsibility: Ethics in Government, Business, and Healthcare / Dennis F. Thompson. – Cambridge University Press, 2005. – 360 p.

References

1. Maciyevs'kyj Yu. Involyuciya konstytucjonalizmu ta kvazi-avtorytarnyj rezhym v Ukraini / Yurij Maciyevs'kyj // *Vybory ta demokratiya*. – 2011. – №3. – S.49–56.

2. Partijnaja jetika: dokumenty i materialy diskussii 20-h godov / pod red. A. A. Gusejnova, M. V. Iskrova, R. V. Petropavlovskogo; sost. i avt. primech. M. A. Makarevich. – M.: Politizdat, 1989. – 508 s.

3. Radchenko O. V. Cinnisna systema suspil'stva yak mekhanizm demokratychnoho derzhavotvorennja: monohrafiya / Oleksandr Radchenko. – Kh.: Vydavnytvo KharRI NADU «Mahistr», 2009. – 380 s.

4. Reglament Palaty predstavitelej Nacional'nogo sobranija Respubliki Belarus' [Elektronij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://house.gov.by/index.php/261,,,,,0,,,0.html>

5. Sushyns'kyj O. Vidpovidal'nist' suspil'stva ta hromadyanyna u pravi bezpose-redn'oyi demokratiyi / Oleksandr Sushyns'kyj // *Vybory ta demokratiya*. – 2011. – №3. – S.63–74.

6. Apressyan R. Power and Society in Russia: a Value Approach to Legitimacy / Ruben Apressyan // *Power and Legitimacy – Challenges from Russia* / Ed. Per-Arne Bodin, Stefan Hedlund, Elena Namli. – London; New York: Routledge, 2013. – P.118–132.

7. Fukuyama F. China and East Asian Democracy: The Patterns of History / Francis Fukuyama // *Journal of Democracy*. – 2012. – №23 (1). – P.14–26.

8. Guerrero A. The Paradox of Voting and the Ethics of Political Representation / Alexander A. Guerrero // *Philosophy and Public Affairs*. – 2010. – №38 (3). – P.272–306.

9. Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War / Steven Levitsky and Lucan A. Way. – New York: Cambridge University Press, 2010. – 517 p.

10. Linz Juan J. Totalitarian and authoritarian regimes / Juan J. Linz. – London and Boulder, CO: Lynne Rienner Publisher, 2000. – 343 p.

11. Linz J. J., Stepan A. Modern non democratic regimes / Juan J. Linz and Alfred Stepan // *Problems of democratic transition and consolidation*. – Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1996. – P.38–54.

12. Svulik M. W. Power Sharing and Leadership Dynamics in Authoritarian Regimes / Milan W. Svulik // *American Journal of Political Science*. – (Apr. 2009), 53, №2. – P.477–494.

13. Thompson D. Restoring Responsibility: Ethics in Government, Business, and Healthcare / Dennis F. Thompson. – Cambridge University Press, 2005. – 360 p.

Dziatkivskiy V. V., PhD Student at the Department of Political Sciences, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), dziatkivskiy@gmail.com

Moral and political responsibility in conditions of authoritarian regime

The main idea of the article is to analyse the peculiarities of moral and political responsibility functioning in the conditions of authoritarian political regime. The author focuses on the range of subjects and scope of this responsibility. The connection between the properties of authoritarian political regimes and the principles of moral and political responsibility in the system of state is examined. The aim of the article is to elucidate the sources and the principles of moral and political responsibility under authoritarianism. Moral and political responsibility is defined as the part of legitimation of the state authority activities in authoritarian systems. Within the analyses it is reconstituted the dependence of the moral and political responsibility on

the purposes and social prerequisites for setting up the specific type of authoritarian regimes. The author distinguishes regulatory reasons, forms and means of moral and political responsibility implementation within the authoritarian regime.

Keywords: moral and political responsibility, authoritarian political regime, political ethics, moral norms, state authority.

Дзятковський В. В., аспірант кафедри політичних наук філософського факультета, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), dziatkivskiy@gmail.com

Морально-політична відповідальність в умовах авторитарного режиму

Аналізуються особливості функціонування морально-політичної відповідальності в умовах авторитарного політичного режиму. Автор акцентує увагу на кругі суб'єктів та сфері застосування даного виду відповідальності. Розглядається зв'язок між основними властивостями авторитарних режимів та основами морально-політичної відповідальності в системі органів держави. Мета статті полягає в тому, щоб визначити джерела та принципи діючої морально-політичної відповідальності при авторитарному режимі. Морально-політична відповідальність визначається як елемент легітимації діяльності органів держави в авторитарних режимах. Відображається залежність розвитку морально-політичної відповідальності від цілей та соціальних передумов встановлення конкретного виду авторитарного режиму. Виділяються нормативні основи, форми та засоби реалізації морально-політичної відповідальності вказаних умов.

Ключові слова: морально-політична відповідальність, авторитарний політичний режим, політична етика, норми моралі, державна влада.

* * *

УДК 321

Макаренко Л. П.,
кандидат політичних наук, доцент, докторант
кафедри політичних наук, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), Liliya876@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Незважаючи на великий інтерес дослідників до різноманітних аспектів політичної комунікації, маловивченою залишається проблема партійних комунікацій, які, втім, мають певну специфіку. Тому, метою статті є вивчення особливостей комунікацій партій, як інституту політичної системи, що здійснює посередницьку функцію між державою та громадянським суспільством, є суб'єктом боротьби за державну владу та відповідно є основною одиницею творення законодавчого органу держави. Основними, в статті, визначаються три напрямки комунікацій політичних партій: внутрішньопартійна, міжпартійна та комунікація з громадськістю, або виборцями. Автор доходить висновку, що своєю основною функцією – представництвом інтересів певної частини суспільства, українські партії виконують неналежним чином, адже слабо уявляють собі ці інтереси. Причиною цього є відсутність систематичної роботи з електоратом, нехтування відстеженням його настроїв і потреб, тобто відсутність системної комунікації.

Ключові слова: партійна комунікація, міжпартійна комунікація, внутрішньопартійна комунікація, виборці, вплив на електорат.

Поняття «політична партія» має давню історію і є всебічно дослідженим. Так само, великий інтерес дослідників викликають різноманітні аспекти політичної комунікації. Однак, проблема партійної комунікації маловивчена і здебільшого розглядається в контексті виборчих змагань, або парламентської діяльності партій (Ю. Ганжуров, І. Підлуска, О. Шиманова) [1; 5; 7]. Тому, метою статті є вивчення особливостей комунікацій партій, як інституту політичної системи, що здійснює посередницьку функцію між державою та громадянським суспільством, є суб'єктом боротьби за державну владу та відповідно є основною одиницею творення законодавчого органу держави.

Партійна комунікація – це один з видів політичної комунікації, коли політична інформація циркулює всередині партії між її структурними елементами та членами, або ж передається особі, громадянину, групі,